

Dialekter i Norge og i Polen – forskjellig status?*

Av Piotr Garbacz
Høgskolen i Buskerud og Vestfold

Sammendrag

I denne artikkelen presenteres både dialektenes status i henholdsvis Polen og Norge og holdninger til dialekter i disse to landene. Norge er et land der dialektvariasjonen er stor, og der dialektene aksepteres i så godt som alle kommunikasjonssituasjoner. I Polen finnes det færre dialekter og disse har tydelig lag status i samfunnet. I artikkelen berøres også begrepet standard-språk. Hvorvidt det er legitimt å snakke om standardtalemål i Norge har blitt diskutert, og mange norske lingvister har ment at det kun finnes dialekter i Norge, men ikke noe norsk standardtalespråk. I Polen har det for de fleste lingvistene vært en selvfølge å snakke om både talt og skrevet standard-språk. Med tanke på de store forskjellene mellom den polske og den norske språksituasjonen kan en forvente at polske innvandrere til Norge kommer til å se på dialektene fra sitt polske ståsted. Selv om dette temaet er lite utforsket, finnes det tegn på at det faktisk er tilfelle. Denne strategien kan imidlertid være et hinder i å (språklig) integreres blant nordmenn.¹

Nøkkelord: *Dialekt, dialektholdninger, dialektstatus, Norge, Polen, holdninger til polske dialekter, holdninger til norske dialekter, polske innvandrere i Norge*

Dialektsituasjonen i Norge

Norge – iblant kalt et «dialektparadis» – hører til de landene der dialekt-variasjonen er stor, og – enda viktigere – der dialektene aksepteres i så godt

som alle kommunikasjonssituasjoner (se bl.a. Sjøkkeland 2010). Flere norske dialektologer og språkvitere mener at alle med norsk som førstespråk snakker en eller annen dialekt (dette synspunktet framføres bl.a. i Sandøy 1985, 1996, mens bl.a. Mæhlum, Akselberg, Røyneland og Sandøy 2008:25 gir en oversikt over ulike syn på saken). Den dialektale (eller i hvert fall den regionale) variasjonen er godt synlig i dagens Norge og det er generelt sett ingen skamfølelse knyttet til dialektbruk.² Følgelig er det på ingen måte uvanlig å høre en norsk person snakke sin dialekt i offentligheten.³

Det må være riktig å si at dialektene har høy status i Norge, og at de har et stort bruksområde. Når jeg sier at «Jeg hører at du er fra...», er altså ikke det et insinuasjon om at vedkommendes tale er avvik fra en standardnorm, eller et indirekte uttrykk for at han eller hun burde latt være å bruke dialekten. (Hanssen 2010:11)

I den grad man kan si at noen dialekter blir nedvurdert, også av de som snakker den selv, må det dreie seg om – for eksempel – dialektene i Østfold eller på flatbygdene (Jahr 1981:334, Heli 2011:28). Flere andre målfører har imidlertid høy status (f. eks. målførene i Telemark som år 2012 ble kåret til Norges vakreste dialekt av P4-lytterne). De norske dialektene står altså temmelig sterk, men til tross for at norsk oppviser en betydelig dialektvariasjon som er langt større enn eksempelvis dialektvariasjonen i Sverige og særlig i Danmark, er det også en tydelig tendens til utjevning eller nivellering av de norske dialektene (se f.eks. Sjøkkeland 1997:22, Mæhlum *et al.* 2008:165, Hanssen 2010:34, Papazian 2012:91-95).

Papazian (2012:98) peker på at det norske språksamfunnet skiller seg fra flere andre europeiske språksamfunn gjennom syv avvikende trekk som han identifiserer slik:

1) eksistensen av to riksspråk for det samme nasjonalspråket, 2) en utbredt valgfrihet i hvert av dem, 3) en relativt lav prestisje for riksspråkene og en tilsvarende høy prestisje for dialektene, 4) livskraftige dialekter og en utstrakt offentlig dialektbruk, og en tilsvarende liten utbredelse av rikstalemålet. Og vi kan kanskje legge til 5) en høyere språkbevissthet, 6) en større toleranse for variasjon (...), og 7) bedre ferdighet i å forstå andre varieteter av skandinavisk (...)

Papazian (2012:98) framhever videre et særlig interessant forhold: På grunn

av at Norge før 1814 hadde et riksspråk som ikke var norsk, og på grunn av at man skapte et nytt norsk språk i begynnelsen av 1800-tallet, kom man frem til en situasjon der «ingen av riksspråkene hadde både nasjonal og sosial prestisje, som de andre skandinaviske riksspråkene. Det ene var ‘dannet’, men ‘heimedansk’, det andre var heilnorsk, men et ‘fjøsmaal’» (Papazian 2012:100). Dialektene fikk representere det norske under slutten av dansketiden, og på grunn av sin høye nasjonale prestisje utgjorde de også en viktig del av dannelsen av en norsk nasjonal identitet (jf. Papazian 2012:99).

Det har videre blitt sagt at Norge er et land uten standardtalemål. Spørsmålet hvorvidt et standardtalemål finnes i Norge, var tema for et spesialnummer av *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* i 2009. I dette nummeret blir det av enkelte argumentert for at det er hensiktsmessig å snakke om et norsk standardtalemål, i den forstand at det er «et talemål som ligger nært opp til skriftspråket bokmål og som i tillegg inneholder dialektologisk sett sørøstnorske språkdrag, primært fonologisk og prosodisk» (Mæhlum 2009:13). Samme forfatter hevder at «enkelte norske (soso)lingvister har latt sitt overordnede syn på hvordan det norske språksamfunnet ideelt sett burde se ut og fungere, influere på den vitenskapelige forståelsen og de tolkningene de gjør av fenomener innenfor dette fellesskapet» (Mæhlum 2009:22). Røyneland (2008:26) påstår at Norge har et uoffisielt standardtalemål: det vestkantmålet i Oslo som ligger nærmest en talt bokmålsstandard. Fire desennier tidligere forutsatte Berulfsen (1969:4) en uttalenorm, overlegen alle andre varieteter av norsk i den betydningen at denne skulle bli forstått av alle nordmenn i alle situasjoner og skulle bli oppfattet som mest nøytral. Denne uttalenormen, som ifølge Berulfsen (1969:4) hadde «stigende muligheter for å bli landsgyldig», baserte seg på «den normaluttale som stort sett er rådende blant folk med høyere allmenndannelse i hovedstaden og andre byer på Østlandet» (Berulfsen 1969). Tanken om at det eksisterer et standardtalemål i Norge, er altså en gammel tanke. Til tross for at Norge kalles et dialektparadis og et land uten rikstalemål, mener altså flere at det finns et norsk standardtalemål som tilsvarende talt bokmål med sørøstnorske fonologiske trekk, eller rett og slett av fonologiske trekk fra vestre Oslo. Samtidig er det norske språksamfunnet ulikt det polske, spesielt siden man har to offisielle standardspråk i skrift og en vid norm for begge.⁴

Sandøy (2009) peker i samme nummer av *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* imidlertid på at begrepene standardtalemål og prestisjetalemål ofte har blitt forvekslet med hverandre, slik at prestisje har blitt brukt som et kriterium

for standard(tale)mål. Han mener videre at diskusjonen om standardtalemål derfor ikke sjelden egentlig har handlet om akkurat prestisjetalemålet, ikke om hva som er standard: «Når somme slår fast at me har eit standardtalemål i Norge, hevdar dei i mi tolking og min begrepsbruk at me har ein prestisjedialekt i Norge.» (Sandøy 2009:27). Derfor mener Sandøy (2009:44) at den varieteteten som andre, fremst Mæhlum (2009) og Røyneland (2008), betegner som standardtalemål, er en prestisjedialekt, ikke noe annet.

Dialektsituasjonen i Polen

Standardoppfatningen blant mange polakker er at det ikke eksisterer dialekter i Polen. Antakelig beror det på at det talte språket er så homogent at polakkene oftest ikke er i stand til å plassere en person geografisk med hjelp av personens språk.⁵ Den som snakker såkalt *po wiejsku*⁶ («bonde-språk»), eller den som i sitt språk avviker fra standardspråket, kan risikere å bli gjort narr av (jf. Papazian 2012:100). Majoriteten av polakker har en klar forestilling om at dialektene ikke (bør) finnes hos den dannede befolkningen. De fleste assosierer dem følgelig med samfunnets lavere sjikt, for eksempel bygdebefolkningen, fordi standardspråket generelt sett har høy status, mens dialektene har lav status. En av 1900-tallets største polonister⁷, Zenon Klemensiewicz (1891–1969), har ytret at standardspråket uttrykker og befester «den nasjonale kulturens liv», samt at det er «bevisst beregnet som et nødvendig og et høyre verdsatt middel for språklig kommunikasjon med nasjonens alle medlemmer» [forfatterens oversettelse] (Klemensiewicz 1953:367). En slik oppfatning har ikke vært uvanlig blant polonistene (og befolkningen generelt), selv om holdningene nok har blitt noe mer nyanserte i det siste.⁸ I Polen eksisterer det en negativ stereotypi om at bygdene mangler kultur i vid forstand (Sikora 2010:7). Ifølge Wronicz (2007:91) er dette en konsekvens av Polens kulturarv som for en stor del har sine røtter i adelskulturen.

Dialektene blir på sin side brukt i ikke-offisielle situasjoner, typisk hjemme og i kontakter med familien og nære venner (Pelcowa 2004b:175), men har generelt hatt en svak posisjon historisk sett i Polen: Det er få spor av dialekter i eldre stadier av polsk skriftspråk, noe som man mener kommer av statens, kirkens og skolens innflytelse (Wronicz 2007:93). Det har altså foregått en standardiseringsprosess, utvisking av lokale talemålsvarianter i Polen. Til tross for at man i dag ofte påstår å støtte det lokale og det

regionale, slår man ned på målførene i flere skoler på bygdene, ettersom man ser på dialektbruk som et alvorlig hinder i livet. På toppen av dette latterliggjøres dialektale avvik i massekulturen (Sikora 2010:34). Den fornyede interessen for det regionale og det lokale som man har observert i de seneste årene, gjelder altså først og fremst andre aspekter av kulturen enn de ulike dialektene (2010:34). Stillingen til de polske dialektene har følgelig blitt klart svakere. På 1930-tallet snakket cirka 80 % av befolkningen dialekt, mens på 1980-talet var det kun 25 % av befolkningen som gjorde det (Karaś 2010). Ifølge Pelcowa (2004a, b, c) er det mye som tyder på at dette prosenttallet har blitt enda lavere. På grunn av sosiale og økonomiske forandringer etter andre verdenskrig sluttet dialektene å være det eneste kommunikasjonsmidlet på landsbygden. Disse forandringene skyldtes blant annet tilgang til utdanningssystemet og massemediene for de fleste statsborgerne, flyttestrømmen fra landsbygden til byer (bønder begynte å arbeide i byene), skolens virksomhet (deriblant spesielt kampen mot analfabetismen på 1940- og 1950-tallet), mediernes påvirkning, samt endrede oppfatninger av hvilke språkvarieteter som har hvilken funksjon. Dette har ført til at dialektene tapte terreng for standardspråket og at de har blitt helt usynlige i offentligheten (Kucharzyk 2002:277, Karaś 2010).⁹

Alt dette har resultert i at dialektbrukerne i dag anser sin dialekt for å være mindre verdifull og dermed underlegen standardspråket. Allerede for femti år siden noterte man blant annet at dialektale trekk ble erstattet med trekk fra standardspråket (Kucala 1960:154). På den polske landsbygden gjorde man før narr av innflyttere som snakket standardspråk, mens man i dag gjør narr av sine egne som snakker dialekt eller som kun bruker dialektale ord og uttrykk (Sikora 2010:33).¹⁰ En annen konsekvens av samfunnsendringene etter andre verdenskrig er at dialektene – i den utstrekning de fortsatt finnes – fungerer ved siden av standardspråket på den polske landsbygden i dag. Både den folkelige kulturen og dialektene mister likevel i dag fotfeste på grunn av bruk av standardspråk. Dialekten liksom bygdetradisjonen og bygdekulturen har sluttet å være en forutsetning for bygdens kulturelle og språklige identitet, noe som henger sammen med at landsbygden er blitt befolket av andre samfunnsgrupper enn kun bønder (Sikora 2010:32).

De aller fleste er enige i at det finnes ett polsk standardspråk i skrift og tale, *język literacki*, og at dette dannede, prestisjefylte standardspråket er synonymt med *polisk*.¹¹ Det som faller utenfor rammene for standardspråket, fungerer ofte i den kollektive bevisstheten som et slags «ikke-polisk». ¹² Standardspråket brukes i alle sammenhenger av både den yngste og den mel-

lomste generasjonen: Å kunne bruke denne varieteten er helt nødvendig for alle yrkesaktive personer og for at individet skal kunne være en del av kulturen og samfunnet (Sikora 2010:34).

Det må konkluderes med at dialektene fortsatt finnes i Polen, til tross for at de ofte ikke finnes i den kollektive bevisstheten og heller ikke i det polske språkets «finstue». De har blitt fortrenget fra det offentlige og er marginalisert, og i den utstrekning de forekommer, brukes de hovedsakelig i uformelle situasjoner, blant nære venner og innenfor familiekreten. En viss forandring av holdningen til dialektene har imidlertid funnet sted i de siste årene: dialekter aksepteres i større grad i situasjoner der de ikke ble aksepterte før. Denne tendensen synes å være stabil, men dette utfordrer ikke standard-språkets status som kommunikativt overlegen og godtatt av alle.

Polakkers syn på dialekter i Polen og Norge

Holdninger til dialektene i Polen

Som nevnt tidligere, viser flere artikler (bl.a. Kucharzyk 2002, Pelcowa 2004a, 2004b, Sikora 2010) at dialektene nedvurderes sterkt og at de fleste skammer seg over å snakke dialekt. Ifølge Kucharzyk (2002:281ff) hersker det ingen tvil om at dialekter bedømmes negativt av størstedelen av det polske samfunnet, det å være fra bygden latterliggjøres, og de som snakker dialekt, anses for å være udannede og ukultiverte. Derfor velger bygdefolket å bruke standardspråket for ikke å skille seg negativt ut blant andre talere. Kucharzyk (2002:281ff) hevder dessuten at de som uten videre godtar dialektbruk, er den eldste generasjonen og personer med lav utdanning (Kucharzyk 2002:281ff). De unge anser ofte dialektene først og fremst som en hemske og et hinder i å oppnå framgang i livet og å gjøre en klassereise (Sikora 2010). For de unge er landsbygden og dialekten som snakkes der, synonyme med å være tilbakestående (Kucharzyk 2002:283). Dette er videre koblet til mindreverdigheitskompleks på grunn av at man kommer fra bygden, noe som i seg selv blir oppfattet som dårligere enn å være fra byen (Kucharzyk 2002:283). Videre framhever Kucharzyk (2002:284) at kvinnene synes å være mest omhyggelige med å snakke «riktig». De prøver å bruke den språkvarieteteten som anses å være mest korrekt og på den måten å lære sine barn å snakke det «beste» språket.

De positive dialekttholdningene er altså sjeldne i Polen. Pelcowa (2004a, b, c) har undersøkt dialektbrukernes holdninger til dialektene i det sentrale

Østpolen, i nærheten av byen Lublin. Hennes resultater viser at dialekt ifølge dialektbrukerne selv anses for å være et «dårligere språk», beskrevet med adjektiv som *tilbakestående*, *gammeldags*, *folkelig*¹³, *enkelt*, *rart*, *udannet*. Kun sjelden betegner dialektbrukerne sine varianter som *mitt/vårt språk* eller *mine/forfedres språk*. For eksempel ble én av Pelcowas (2004a) informanter tydelig overrasket over at forskeren hadde kommet fra en større by, Lublin, for å undersøke dialekter: «Er det for slike dumheter De har kommet hele veien fra Lublin?», mens en annen ble fornærmet: «Her skal man ikke snoke, det finnes ikke noen dialekt her, for her er folk opplyst, ikke at vi er tilbakestående, alt er som i byen, rennende vann, gass, telefon, datamaskiner i skolen, hvorfor lete etter dialekter her?» (Pelcowa 2004a:130). Påfallende er det at flere av de dialektbrukerne som Pelcowa intervjuet, mener at dialekten finnes i nabobygden, der «folk fortsatt er tilbakestående og snakker dialekt», men ikke i den aktuelle bygden «Det finnes ikke noe folkemål hos oss» (Pelcowa 2004a:130).

En litt annen situasjon finner man ifølge Sikora (2010:34) i for eksempel Gorce, Sądecczyzna, Orawa, Podhale (Sør-Polen) og i tillegg ifølge Karaś (2010) i Schlesien (Sørvest-Polen), Kurpie (Sentral-Polen) og Kasjuba (Nord-Polen). I disse områdene brukes de lokale dialektene gjerne (eller språkene, da kasjubisk er et eget språk, se nedenfor), men kun i begrensede sosiale situasjoner (ved omgang med familiemedlemmer og med venner). Som regel aksepteres dialekten innenfor familien, med naboene og vennene, der den har en integrerende funksjon, men ellers er den uglesett, siden den blant annet tyder på mangel på kultur og dannelse.¹⁴ Heller ikke de dialektene som anses å være «fine», er tilstrekkelig «fine» til å kunne brukes i det offentlige.

De fleste dialekter vekker altså negative assosiasjoner i det polske språksamfunnet. De forbindes hovedsakelig med lav status, og derfor velger også majoriteten av dialektbrukerne å snakke standardpolsk og ikke å videreføre dialekten sin til sine barn. Til og med små dialektale trekk kan bli et stort hinder i den offentlige karrieren.¹⁵ Bruker man dialekt, blir det i beste tilfelle oppfattet som useriøst eller spøkefullt. Alt dette har ført og fører fortsatt til at polakker i offentlige sammenhenger alltid strever etter å snakke standardpolsk.

Polakkenes holdninger til norske dialekter

Det er ikke gjort mange studier av polakkers holdninger til norske dialekter. I en nylig gjennomført studie om polakkers *forståelse* av norske dialekter (Strzyż 2013) vises en homogen gruppe polske studenter som er mellom 20

og 30 år gamle (med ett unntak, en mann i 40-årene), som alle hadde gode, sertifiserte norskkunnskaper, og som hadde bodd i Norge mellom 3 og 10 år. Disse hadde betydelige problemer med både å forstå og geografisk plassere fire norske bymål (fra Bergen, Tromsø, Stavanger, Trondheim) sammenlignet med en kontrollgruppe bestående av fem norske morsmålstalere (tre fra Østlandet og to fra Vestlandet). Det var en klar forskjell mellom Oslo-målet og de andre bymålene når det gjaldt disse polakkenes forståelse av dem. Strzyż (2013) viser at de polakkene som hadde bodd lengst i Norge (og helst på andre steder enn i hovedstadsregionen), presterte best ved testing, mens de som hadde bodd kort tid og hovedsakelig i eller rundt Oslo, presterte dårligst. Både Strzyż' (2013) og andres resultat (f.eks. Van Ommeren 2010) tyder på at dialektene først og fremst oppfattes som vanskelige å forstå, snarere enn man (i hvert fall i den polske gruppen) vurderer dem negativt. Strzyż' polske informanter mener selv at de forstår norske dialekter dårlig (2013:63), og at de dialektene som er vanskeligst å forstå, er stort sett alle med unntak av de i og i nærheten av Oslo (2013:64). De har også en mening om hvilke dialekter som er «stygge» og hvilke som er «pene», men det er ikke godt å se noen klare linjer her: Noen informanter mener at dialekten i Fredrikstad er «stygg», mens en annen mener at dialektene i Østfold er «pene». Samme dobbelklassifisering på skalaen *stygg-pen* får blant annet bergensk og trøndersk. Derimot er det klart at ingen av informantene føler seg helt komfortable med å snakke med personer som ikke snakker oslodialekt av redsel for ikke å kunne kommunisere, hele halvparten er middels eller lite komfortable med det (Strzyż 2013:66). De oppfatter likevel ikke at gode (passive) dialektkunnskaper er nødvendige for å bli integrert blant nordmenn – de fleste er delvis eller helt uenige i at manglende beherskelse av norske dialekter kan hindre dem i å bli integrert blant nordmenn (Strzyż 2013:68).

Polakkenes oppfatning av norske dialekter, i den utstrekning Strzyż' (2013) data kan sies å være representative, er først og fremst at dialektene er vanskelige, så vanskelige at «de fleste dialektene høres som helt andre språk», som én av informantene uttrykker det (Strzyż 2013:64). At visse dialekter er «pene» eller «stygge», synes å være sekundært. Gjennom å påstå at manglende dialektkunnskaper ikke er et hinder for å integreres med nordmenn, uttrykker informantene en implisitt overbevisning om at det finnes et norsk standardspråk, og videre at dialektene mest er en slags «pynt» i Norges språklige landskap (Strzyż 2013).

Med utgangspunkt i Strzyż' (2013) resultater er det helt klart at de polske innvandrere bruker betegnelsene *bokmål* og *nynorsk* om talte

språkvarieteter som enten ligger tett på det skrevne bokmålet (*bokmål*), eller som avviker fra det og oppfattes som dialektale (*nynorsk*). Den første betegnelsen, *bokmål*, er da likeverdig med standardspråk i skrift og tale, mens med den andre, *nynorsk*, menes det talt eller nedskrevne dialekt. Dette kan være et tegn på at de tar med seg sine polske språkholdninger til Norge og prøver å tolke den norske språkvirkeligheten gjennom sine polske briller. Forfatteren har dessuten ofte vært vitne til at polske innvandrere betrakter bokmål som det eneste standardspråket i Norge, nynorsk som et tilleggspråk og dialekter som «bondske». En slik iakttagelse baserer seg selvfølgelig ikke på noen systematiske studier, men det er interessant at den er i overensstemmelse med resultatene til Strzyż (2013).

Språksituasjonen i Polen og Norge

I sin sammenlignende studie av standardvarietetenes sosiale funksjon i Polen og Norge konkluderer Jahr og Janicki (1995:42–44) med at standardspråket i Polen både har en symbolsk og en samlende funksjon i samfunnet, samtidig som manglende beherskelse av standardpolsk er et hinder i en akademisk, politisk eller offentlig karriere. Den gjennomsnittlige polakk har en implisitt forestilling om at det (bør) finnes et dannet tale- og skriftspråk¹⁶ som blir kalt *język literacki* (litterært språk) eller kun *język ogólny / język standardowy* (allment språk/standardspråk). Liksom i flere andre europeiske standardspråk er polsk standardspråk normert (både innenfor fonetikk, morfologi, ordforråd og syntaks), og språknormen er uten særlig variasjon. Jahr og Janicki (1995) kontrasterer den polske situasjonen med den norske, der standardspråkets symbolske verdi ifølge dem har vært viktigere for brukere av nynorsk enn den har vært for bokmålsbrukerne. Samtidig sier de at det ikke finnes noen talt varietet som representerer «den norske nasjonen» mer enn andre varieteter, og som slik kan betraktes som et norsk standardtalemål, en påstand som ikke er ukontroversiell (se diskusjonen i innledningen). Det pekes også på at norskens to målformer, bokmål og nynorsk, representerer to ulike sosiolingvistiske normer, der parameterne *urbant* – *ruralt* og *sentrum* – *periferi* er grunnleggende (Jahr og Janicki 1995).

Dialektaksepten har siden 1990-tallet blitt noe større i Polen: Å snakke en form for polsk som delvis, men ikke for mye, avviker fra standard ser i de seneste årene ut til å ha blitt godtatt i noen flere sammenhenger, men det finnes lite forskning som kan bekrefte dette. Vestslaviske varieteter som *ka-*

*sjubisk*¹⁷ og *schlesisk*¹⁸ har fått mer plass i samfunnsdebatten, og kasjubisk, ble i 2005 erkjent som regionalt språk, samtidig som mange nylig har argumentert for at *schlesisk* også bør erkjennes som et eget språk. I Norge har det imidlertid ikke vært noen dramatisk forandring på dialektfronten de siste tyve årene. Snarere har man observert en videreutvikling av de tendenser som har vært tydelige fra 1970-tallet, nemlig at flere dialekter (først og fremst de sentrale dialektene nær Oslo og en del perifere dialekter) tales av færre og at de i varierende utstrekning nivelleres (Mæhlum og Røynealand 2012:123–145). Likevel bør det merkes at holdninger til dialekter i Norge var langt mindre positive før 1970-tallet, til tross for en lang tradisjon for aksept av dialekter som strekker seg tilbake til Odelstingsvedtaket fra den 14 mai 1878: «Undervisningen i Almueskolen bør saavidt muligt meddeles paa Børnenes eget Talemaal. Efterhaanden opøves de i at forstaa og skriftlig at udtrykke sig i Bogsproget».

Vi ser her altså to land med to helt ulike syn på standardspråk og dialekter. I Polen har vi å gjøre med et samfunn der begrepet standardspråk er klart definert, der «dannet» talespråk er en selvfølge, der dialektene har en meget svak posisjon og tolereres kun i liten grad. I Norge ser vi et samfunn som har to skrevne standardspråk, men uten et offisielt standardtalespråk, men med en stor toleranse for dialektene som har en forholdsvis sterk posisjon.

Oppsummering

Det er klart ulike holdninger til dialekter i Norge og Polen. Polske dialekter nedvurderes sterkt av både dialektbrukerne selv og av andre. De fleste, særlig de unge, skammer seg for å snakke dialekt. Dette beror hovedsakelig på at Polens kulturarv for en stor del har sine røtter i adelskulturen og på at det rår en negativ stereotypi i Polen om at bygden mangler kultur i vid forstand. Den nasjonale identiteten bæres opp av standardspråket som karakteriseres av en snever norm og som for de fleste polakkene er en uproblematisk størrelse. Å avvike fra denne normen blir uglesett og tolkes som et tegn på å være «udannet» og «ukultivert». Slike avvik kan øg lett latterliggjøres (riktig nok i noe mindre grad i dag enn før). Derfor velger de fleste talere å bruke standardspråket, slik at de ikke skiller seg negativt ut. Det er kun i visse områder av Polen at de lokale dialektene brukes jevnlig, men da kun i samtaler med familiemedlemmer og med venner. Generelt forbindes altså dialekter

med lav status, noe som er uproblematisk for den polske nasjonalidentiteten som er vokst frem omkring standardspråket, ikke omkring dialektene.

I Norge har vi å gjøre med en situasjon som nærmest er den motsatte. Dialektene har relativt sett høy status (selv om dette ikke gjelder alle dialekter), og de fleste dialektbrukere skammer seg ikke over å bruke dialekt. Snarere er det skammelig å *knote*, det vil si å prøve å tilpasse seg en språkvarietet med høy prestisje (jf. Røyneland og Mæhlum 2009). Samtidig har de fleste språkbrukere en implisitt forestilling om at det eksisterer et rikstalemål som mer eller mindre er lik bokmål/riksmål talt på Østlandet eller i de vestre delene av Oslo.

At Norge og Polen skiller seg så pass mye som de gjør når det gjelder holdningen til dialekter og dialektbrukere, kan være viktig å vite om for polakker som har innvandret til Norge. Strzyż' (2013) resultater tyder på at polakkene i Norge overfører sine medbrakte oppfatninger om hva det å snakke dialekt innebærer, og hvem det er som gjerne bruker dialekt i Norge. Siden den polske holdningen til dialekter og holdninger til bygdekultur stort sett fremstår som nokså fremmedartet i Norge, kan en slik overføring av holdninger være et hinder for forståelsen av norsk kulturarv og derfor være et hinder for integreringsprosessen som helhet. Strzyż' (2013) informanter uttaler at de ikke tror manglende dialektkunnskaper er et hinder i å integreres med nordmenn, men det kan man sette spørsmålsteget ved. Ved å se språksituasjonen i Norge fra et polsk perspektiv, kan man misforstå hva det innebærer å bruke dialekt i Norge og at man kan komme til å tilskrive de norske dialektbrukerne (og brukere av det som av mange oppfattes som et standardtalespråk) egenskaper og holdninger som disse ikke har. Ikke minst er det viktig at huske på at det å ta i bruk den lokale koden, dialekten, kan tenkes å gi langt bedre innpass i mange lokalmiljøer i Norge, enn det å bruke en prestisjevariant av norsk. Lignende har blitt påstått for et språk der toleransen for dialektal variasjon er langt mindre enn i norsk, nemlig for tysk (Morciniec og Prędota 1996:38).

Noter

* Denne artikkelen er delvis finansiert av Norges forskningsråd gjennom prosjektet ASKeladden. Morsmålstransfer i innlærerspråk – en korpusbasert tilnærming, prosjekt nummer 185964.

1 Forfatteren vil her takke de to anonyme fagfellene samt begge medredaktørene for dette nummeret og Bente Ailin Svendsen, MultiLing Senter for flerspråklighet, Uni-

- versitetet i Oslo, for meget nyttige synspunkter og kommentarer på en tidligere versjon av denne artikkelen.
- 2 En slik tilpassing går ofte under navnet «knoting» og vurderes generelt sett negativt (Røyneland og Mæhlum 2009).
 - 3 Et talende eksempel her er den norske delen av *Nordisk dialektkorpus og syntaks-database* (<http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/>). Da dialektmaterialet for denne forskningsinfrastrukturen ble samlet i begynnelsen av 2000-tallet, var det uproblematisk å finne og gjøre opptak av personer som snakket dialekt. Ved utarbeidelsen av en lignende resurs i Nederland og Belgia (*Een syntactische atlas van de Nederlandse dialecten* – SAND) fikk forskerne bruke kjente dialekttalere som i sin tur skulle intervjuvje andre dialekttalere, siden de fleste som ikke snakket standard nederlandsk (såkalt *Algemene Beschaafde Nederlands* – ABN), kviet seg for å snakke dialekt med forskerne. Allerede her ser vi en betydelig forskjell mellom Norge og to andre europeiske land.
 - 4 Den språklige praksisen, ususen, er imidlertid mye snevrere i bokmål, noe som Fjelds (2013) og særlig Kolas (2014) resultater viser meget tydelig.
 - 5 Et unntak kan være noen få leksikale isoglosser, f.eks. uttrykket for *ute* som i nordvest-Polen, liksom i standardspråket har formen *na dworze* (lit. 'på tun'), mens det i sørøst-Polen heter *na polu* (lit. 'på åker'). Plasseringen blir i hvert fall sjelden spesielt nøyaktig.
 - 6 Bokstavelig: *på bygdisk*.
 - 7 Jeg velger å bruke betegnelsene *polonist* og *polonistikk* her. *Polonistikk* er definert som studiet av det polske språk, dets litteratur og kultur; *polonist* er følgelig en person som forsker med polonistikk som emne.
 - 8 Pelcowa (2004b:175) ser for eksempel ikke dialekt som et «korruptert» eller et «dårligere» språk, men som en variant av polsk som fungerer ved siden av standardspråket på den polske landsbygden i dag. Kontra et al. (2010:367) påstår at den tradisjonelle språknormen i Polen (som frem til nylig var betraktet som kulturelitens eiendom) holder på å bli redefinert og utøkt, for å bedre kunne tjene den brede allmenheten.
 - 9 Allerede på 1950-tallet ble de regionale språkvariantene karakterisert som et språk som tilhører den eldste og den nest eldste generasjonen *bønder*.
 - 10 Pelcowa (2004a:133) viser at det er en vanlig strategi å erstatte dialektformer med standardformer, siden de senere anses å være «bedre». Hun gir et meget interessant eksempel (Pelcowa 2004a:133): En av hennes informanter innbiller seg plutselig under et intervju at det rikspolske ordet *świnia* 'svin' er et dialektord og prøver febrilsk å erstatte det med omskrivninger som 'husdyr', 'oppdrettsdyr', 'føde dyr for kjøtt', 'et dyr som lever i sti', 'et som har tryne', 'et dyr som blir oppdrettet for kjøtt' for til sist å konkludere med at 'det finnes en benevnelse, men det er virkelig så stygt å si, det er *świn*, det finnes noen folk på bygden som sier slikt, men disse folk er så tilbakestående'.
 - 11 I det polske tilfellet synes begrepene *standardspråk* og *prestisjespråk* å være synonyme med hverandre.
 - 12 Oppfatningen om at dialekt ≠ polsk er ofte en selvfølge for mange polakker. Blant annet må de få forfatterne som skriver på dialekt, akseptere at deres forfatterskap ikke blir vist litteraturkritikkens interesse og analyse, men faller utenfor litteraturens rammer. Wronicz (2007:95) foreslår derfor at man utvider begrepet standardspråk, slik at det også inkluderer dialektene (isteden for å «opprette» nye standardspråk, som f.eks. schlesisk). Begrepet *ikke-polsk* brukes også retorisk om dialekter gjerne

- med formål å diskreditere dem som ikke behersker standardspråket fullt ut.
- 13 Det norske adjektivet *folkelig* betyr ifølge *Bokmålsordboka* (<http://nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi>) 'som tilhører folket; særmerkt for de brede lag; naturlig, endefram; omgjengelig; sømmelig, forstandig'. Den polske ekvivalenten *ludowy* defineres imidlertid som 'vedrørende bygden og bøndene, særlig deres tradisjoner; vedrørende folket som en sosialgruppe bestående av arbeidere og bønder; ment å være for det brede samfunnet' (*Słownik Języka Polskiego* - <http://sjp.pwn.pl>) og har en tydelig pejorativ bibetydning i polsk.
 - 14 Dette gjelder i større grad Sør-Polen enn Sentral-Polen og Kasjuba.
 - 15 Et godt eksempel kan være den polske nobelprisvinneren Lech Wałęsa og senere også Polens president (1990-1995), som i talespråket sitt har visse mindre dialektale trekk (f.eks. uttalen av nasale vokaler i utlyd som vokal + /m/ som i *chcę* 'jeg vil' [xtsɛm] istedenfor [xtsɛ̃]/[xtsɛ̃]), noe som ofte har ført til at han ble latterliggjort.
 - 16 Jf. Bjerkes (1966) idé om at det bør finnes et dannet norsk talespråk.
 - 17 Kasjubisk er et vestslavisk språk, tidligere ofte kalt dialekt, nær beslektet med polsk som tales av cirka 150 000 personer i Nord-Polen, sør om byen Gdańsk.
 - 18 En polsk dialekt som snakkes i det polske Schlesien.

Litteratur

- Berulfsen, Bjarne 1969. *Norsk uttaleordbok*. Oslo: Aschehoug.
- Bjerke, André. 1966. *Dannet talesprog*. Oslo: Riksmålsforbundet.
- Fjeld, Ruth Vadtvedt 2013. Den stygge a-en! Om radikalt eller konservativt bokmål i skrift og tale. *Språklig samling 2012*, s. 77–86.
- Hanssen, Eskil 2010. *Dialekter i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Heli, Siri Sølberg. 2011. *Jæi, je eller æ – holdninger til standardspråk og dialekt i NRK*. Masteroppgave ved Institutt for lingvистiske og nordiske studier. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Jahr, Ernst Håkon. 1981. L-fonema i Oslo bymål. I: Jahr, Ernst Håkon og Ove Lorentz (red./eds.): *Fonologi/Phonology*. Oslo: Novus, s. 328–343.
- Jahr, Ernst Håkon og Karol Janicki 1995. The function of the standard variety: a contrastive study of Norwegian and Polish. *International Journal of the Sociology of Language* 115, 25–45.
- Karaś, Halina 2010. Podstawy dialektologii. *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod redakcją Haliny Karaś*. URL: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=podstawy-dialektologii> .
- Klemensiewicz, Zenon 1953. O różnych odmianach współczesnej polszczyzny: próba charakterystyki odmian współczesnej polszczyzny z uwzględnieniem przypuszczalnych warunków ich początkowego rozwoju. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kola, Kjersti Wictorsen 2014. *Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og*

- hvorfor? Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen.* Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap. Institutt for lingvistiske og nordiske studier. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Kontra, Miklós, Jiří Nekvapil og Agnieszka Kielkiewicz-Janowiak. Sociolinguistics in Hungary, the Czech Republic and Poland. I: Ball, Martin J. 2010. *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around the World.* London and New York: Routledge, s. 359–371.
- Kucała, Marian 1960. *O słownictwie ludzi wyzbywających się gwary.* Biuletyn PTJ XIX: 141–156.
- Kucharzyk, Renata 2002. *Język wsi z perspektywy autochtonów.* I: Gala, Sławomir (red.): *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Karolowi Dejniewi.* Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe s. 277–286.
- Morciniak Norbert og Stanisław Prędoła. 1996. *Podręcznik wymowy niemieckiej.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mæhlum, Brit, Gunnstein Akselberg, Unn Røyneland og Helge Sandøy 2008. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Mæhlum, Brit 2009. Standardtalemål? Naturligvis! *Norsk lingvistisk tidsskrift* 27,1: 7–26.
- Ommeren, Rikke van. 2010. «Ja, jæi la an på å tåla oppdaling, ja». *En sosiolingvistisk studie av språklige praksisformer blant voksne innvandrere i Oppdal.* Masteroppgave i nordisk språkvitenskap. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Opsahl, Toril og Ingvild Nistov 2009. On some structural aspects of Norwegian spoken among adolescents in multilingual settings in Oslo. I: P. Quist og B. A. Svendsen (red.): *Multilingual Urban Scandinavia: New Linguistic Practices.* Clevedon: Multilingual Matters.
- Papazian, Eric 2012. *Norge - Riket uten rikstalemål?* *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30,1: 20–116.
- Pelcowa, Halina 2004a. Wartościowanie gwary w wypowiedziach mieszkańców wsi. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze. Del 13: Dni Lublina w Poznaniu.* Poznań, s. 125–137.
- Pelcowa, Halina 2004b. Gwara - drugi język mieszkańców wsi czy «gorsza» odmiana języka ogólnopolskiego. I: *W kręgu wiernej mowy.* I: Wojtak, Maria og Małgorzata Rzeszutko (red.). Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 163–177.
- Pelcowa, Halina 2004c. *Obraz gwary i rzeczywistości wiejskiej w ocenie*

- mieszkańców wsi. I: H. Sędziak (red.), *Polszczyzna Mazowska i Podlasia, cz. VIII: Antroponimia i toponimia Mazowska i Podlasia*. Łomża 2004, s. 155–168.
- Røynealand, Unn 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Avhandling for graden dr.art. Acta humaniora 231. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo. Oslo: Unipub.
- Røynealand, Unn og Brit Mæhlum 2009. Dialektparadiset Norge - en sannhet med modifikasjoner, I: Iben Stampe Sletten; Asgerd Gudiksen (red.), *I Mund og Bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. Afdeling for dialektforskning, Nordisk forskningsinstitut, Københavns universitet, s. 219–231.
- Sandøy, Helge 1985. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo: Novus Forlag.
- Sandøy, Helge 1996. *Talemål*. Oslo: Novus Forlag.
- Sandøy, Helge 2009. Standardtalemål? Ja, men ...! *Norsk lingvistisk tidskrift* 27,1: 27–47.
- Sikora, Kazimierz 2010. *Grzeczność językowa wsi. Część I – system adresatywny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Skjekkeland, Martin 1997. *Dei norske dialektane*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, Martin 2010. *Dialektlandet*. Kristiansand: Portal.
- Strzyż, Michalina 2013. «Jeg forstår (ikke) norsken din!» *En sosiolingvistisk studie i forståelse av norske dialekter blant polske studenter i Oslo*. Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap. Institutt for lingvistiske og nordiske studier.
- Svendsen, Bente Ailin og Unn Røynealand 2008. Multiethnolectal facts and functions in Oslo, Norway. *International Journal of Bilingualism*, vol. 12, 1 og 2: 63–83.
- Wronicz, Jadwiga 2007. Pozycja dialektu wobec innych odmian polszczyzny, *Język Polski* LXXXVII 2, 2007: 91–96.

Abstract

Dialects in Norway and Poland – different status?

The subject of this paper is the status of dialects in Poland and Norway and the attitudes towards these in both countries. While dialectal variation is great in Norway, a fact being followed by a high dialect accept in all communication situations, Poland is a country where the dialects are fewer and where they definitely have low status in the society. The question of standard language is also touched upon. In Norway, the existence of a spoken standard has been disputed, as many Norwegian linguists have advocated the view that there are only Norwegian dialects, no Norwegian spoken standard. In Poland, on the other hand, the existence of both the written and the spoken standard have been an obvious fact to a vast majority of linguists. Given the substantial differences between the Polish and the Norwegian language situation, one may expect that Poles immigrating to Norway will apply their perspective on the Norwegian language landscape. Although this has only been examined in a very small scale, there is evidence that this is indeed the case. Such strategy may however be an obstacle in (linguistic) integration with Norwegians.

Key words: dialect, status of dialect, attitudes towards dialects, Polish immigrants in Norway